Eduskunta
Tarkastusvaliokunta

Asiantuntijapyyntönne K 21/2022 vp

Lausunto Valtiontalouden tarkastusviraston vuosikertomuksen suosituksista sosiaaliturvan uudistamisesta ja kannustinloukkujen purkamisesta

Kiitän mahdollisuudesta antaa lausunto ja tulla kuulluksi parlamentaarisen sosiaaliturvakomitean työstä liittyen kannustinloukkujen purkamiseen ja opintotukijärjestelmän uudistamiseen, sekä tarkastusviraston vuosikertomuksesta ja siinä esitetyistä suosituksista edellisiin liittyen.

Sosiaaliturvakomitea aloitti työnsä 2020 tilannekuvan rakentamisella sekä sosiaaliturvan ongelmien määrittelyllä. Komitea määritteli sosiaaliturvan neljä keskeistä ongelmakokonaisuutta, joista tuotettiin selvitysraportit. Raporteissa konkretisoitiin mikä sosiaaliturvassa aiheuttaa esitettyjä ongelmia ja miten ongelmat esiintyivät muiden maiden sosiaaliturvassa.

- Sosiaaliturvan monimutkaisuus (Sosiaaliturvakomitean julkaisuja 2022:1)
- Ansiotyön ja sosiaaliturvan yhteensovittaminen (Sosiaaliturvakomitean julkaisuja 2022:2)
- Toimeentulotuki, perusturva ja asuminen (Sosiaaliturvakomitean julkaisuja 2022:3)
- Palvelujen ja etuuksien yhteensovittaminen (Sosiaaliturvakomitean julkaisuja 2022:4)

Kannustinloukkuja sekä opiskelun aikaisia etuuksia käsiteltiin ansiotyön ja sosiaaliturvan yhteensovittamista koskevassa selvitysraportissa. Marraskuussa 2021 komitea julkaisi kannanotot, joissa linjattiin välimietintöä varten jatkovalmisteluun vietävät sosiaaliturvan tunnistetut ongelmat (Sosiaaliturvakomitean julkaisuja 2021:3).

Komitean selvitysten mukaan kannustinloukuista ei voida päästä kokonaan eroon niin kauan kuin halutaan säilyttää pohjoismaisen hyvinvointivaltion tasoinen toimeentulo työttömille ja työvoiman ulkopuolella oleville. Vaikka kannustinloukkuja ei voida kokonaan poistaa, tulee niitä vähentää ja vaikuttaa siihen, missä kohtaa kannustinloukut sijaitsevat. Kansainvälisesti vertailtuna työllistymisen kannustimet eivät lyhytkestoisen työttömyyden tapauksessa ole Suomessa merkittävästi keskimääräistä heikommat. Kansainvälisesti vertailtuna työllistymisen kannustimet työttömyysaikaisen osa-aikatyön tai lyhytkestoisen (keikka)työn tekemiselle ovat jopa hyvät. Sen sijaan pitkittyvän työttömyyden tapauksessa työllistymisen kannustimet ovat Suomessa heikot muihin maihin verrattuna. Työllisyyden näkökulmasta kannustinloukkujen haitallisia työllisyysvaikutuksia voidaan vähentää myös etuuksien saamiseen liittyvien velvollisuuksien ja palveluiden avulla. Samoin komitean selvitystyössä on tunnistettu byrokratia- ja informaatioloukkujen rooli työllistymisen esteinä. Tämä vaikutus tunnistettiin myös VTV:n tarkastuksessa (VTV:n tarkastuskertomus 14/2021 s. 17).

Komitean selvitysten mukaan aikuisiällä tapahtuvaa opiskelua mahdollistavat etuudet ovat syntyneet ja niitä on kehitetty eri lähtökohdista. Kullakin etuusmuodolla on sen tavoitteeseen ja käyttötarkoitukseen liittyviä ehtoja, minkä vuoksi opintojen aikainen etuusjärjestelmä voi olla etuuden saajalle vaikeaselkoinen. Samoin etuuksissa ei tunnisteta riittävästi työelämässä ja väestön koulutustarpeissa tapahtuneita muutoksia. Opiskelun aikaisiin etuuksiin on tehty lukuisia

uudistuksia, ja selvitystyössä on noussut esiin tarve selvittää mahdollisuudet opintotuen kokonaisuudistukselle.

Komitean välimietintö julkaistaan alkuvuodesta 2023. Se sisältää komitean linjaukset toisen kautensa työn pohjaksi, sekä ehdotuksia sosiaaliturvan osauudistuksista tulevaan hallitusohjelmaan. Välimietintö sisältää ehdotuksia opiskeluun ja osaamisen kehittämiseen liittyen sekä sosiaaliturvajärjestelmän kannustin- ja byrokratialoukkuihin liittyen. Komitea hyväksyy lopullisen välimietinnön tammikuussa 2023, mutta komitean avoimen työskentelyn periaatteiden mukaisesti välimietinnön luonnos on ollut julkinen jokaisen komitean kokouksen jälkeen sosiaaliturvauudistuksen tietopohjassa (stm.fi/sosiaaliturvauudistus).

Sosiaaliturvakomitean valmistelijat ovat tavanneet säännöllisesti Valtiontalouden tarkastusviraston asiantuntijoita, jotka ovat valmistelleet 'Kannustinloukkujen purkamisen valmistelu ja toimeenpano (14/2021)' ja Opintotukiuudistusten tuloksellisuus 2010-luvulla (2/2022) tarkastatuksia. Tarkastuskertomusten huomiot ovat olleet samankaltaisia komiteatyössä esiin nostettujen ongelmakohtien kanssa, ja näin ovat tulleet mukaan työhön. Uudistuksen valmistelussa on kiinnitetty erityistä huomiota työttömyys- ja tuloloukkujen lisäksi byrokratia- ja informaatioloukkuihin, sekä lainsäädännön toimeenpanon mahdollisuuksiin vähentää byrokratia- ja informaatioloukkujen riskiä. Opintotukea laajemmin komitean valmisteluryössä on korostettu kaikkien uudistusten kohdalla riittävän tietopohjan sekä vaikutusarviointien tarve ja merkitys.

Suomen sosiaaliturvan kehittämisen yhtenä keskeisenä heikkoutena on uudistusten jälkiarviointien puute. Lukuisia suuriakin uudistuksia on toteutettu ilman niiden vaikutusten arviointia, puhumattamaan että lainvalmisteluvaiheessa oltaisiin tehty suunnitelma jälkiarvioinnista. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastukset paikkaavat tätä puutetta osaltaan. Isojen uudistusten jälkiarvioinnin suunnitelma tulisi laatia jo itse uudistusta tehtäessä.

Tutkimusprofessori Pasi Moisio, sosiaaliturvakomitean puheenjohtaja